

Social Transformation in the Context of Decarbonization on the Example of the Water Reclamation Area of Lake Most and Lake Milada (Ústí nad Labem Region, Czechia)

Martin Domín, Jan Holub, Tomáš Sýkora, Hedvika Chmelová

J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem^{1, 2}

Faculty of Social and Economic Studies

Pasteurova 3544/1, Ústí nad Labem, 400 96

Czech Republic

e-mail: domin.m@post.cz,

ORCID iD: 0000-0002-7189-2515

Abstract

The paper analyses the socio-economic impacts in the context of decarbonisation and coal mining decline in connection with reclaimed areas and their gentrification. The aim is to analyse and evaluate the impacts of coal mining closure on social transformation using the example of two revitalised areas in the Czech Republic: the Most Lake in the Most district and the Milada Lake in the Ústí nad Labem district. For the socio-economic analysis, the method of comparison of individual territorial units was chosen, namely the districts of Most, Ústí nad Labem, Ústí Region and the Czech Republic. The data are interpreted using statistical methods. The work includes a questionnaire survey, the respondents of which were the inhabitants of the districts of Most and Ústí nad Labem. The results show differences between the revitalised areas and socio-economic indicators due to different procedures in planning the reclamation of post-mining areas and different approaches of local governments to regional development tools in their territory.

Keywords: decarbonization, social transformation, just transition

JEL Classification: O18, Q15, R11

Úvod

Zelená transformace, která nás čeká v nadcházejících desetiletích, je jednou z největších společenských změn od dob průmyslové revoluce. Převrat v oblasti využívání zelených technologií je pro Evropu šancí ovládnout významnou technologickou oblast budoucnosti. Tato strategie směřuje evropské ekonomiky do zelenějšího a dlouhodobě udržitelnějšího světa (Garnry, 2021). Implementace Evropské zelené dohody má přínosy pro zdraví a životní prostředí. Priority národních politik se ale liší.

Příkladem je postupné vyřazování uhlí, které by mělo být prioritou v zemích střední a východní Evropy, kde se stále spaluje značné množství uhlí za účelem získání energie, což se týká i ČR (Andy Haines, 2020).

S postupným útlumem těžby je současně nutné řešit i postupný návrat krajiny do svého původního rázu a vynaložit k tomu nemalé prostředky. Otázka revitalizace postiženého území je v České republice velmi aktuální téma. Povrchová těžba, která měla svůj vrchol v 70. a 80. 20. stol. v ČSR, zanechala negativní vliv nejen na krajině jako takové, ale i na životním prostředí a v neposlední řadě také na společenství, které postižené oblasti obývá.

Tato bakalářská práce na téma „Revitalizační procesy území po těžbě v post-uhelných regionech“ je zaměřena na analýzu procesů odehrávajících se v post-uhelných regionech v kontextu revitalizace postiženého území na příkladu jezera Most v Mostě a jezera Milada

v Ústí nad Labem. Paper má za cíl analyzovat a zhodnotit tyto procesy spolu s vyhodnocením dopadů na sociální transformaci.

1.1.Regulatorní rámce spojené s dekarbonizací Evropy

Evropská zelená dohoda si klade za cíl reagovat na eskalující klimatickou krizi dosažením čistých nulových emisí skleníkových plynů (GHG) z EU do roku 2050. Současné vlády dosáhnou do roku 2050 pouze 60% snížení oproti úrovním z roku 1990, což naznačuje potřebu větších ambicí. Kromě toho se dohoda snaží „chránit zdraví a pohodu občanů před riziky a dopady souvisejícími s životním prostředím“, vytvořit prostředí bez toxických látek, poskytovat zdravou a udržitelnou stravu a chránit biologickou rozmanitost. Tato ambiciózní agenda by podpořila planetární zdraví (Andy Haines, 2020).

Během zasedání Evropské rady v prosinci roku 2019 vzali vedoucí představitelé EU na vědomí sdělení Komise o Nové zelené dohodě pro Evropu a opětovně potvrdili závazek EU hrát vedoucí úlohu v celosvětovém boji proti změně klimatu tím, že v závěrech schválili cíl EU dosáhnout do roku 2050 klimatické neutrality.

Přechod ke klimatické neutralitě s sebou přinese významné příležitosti, jako je potenciál pro hospodářský růst, nové obchodní modely a trhy, nová pracovní místa a technologický rozvoj. Zelená dohoda pro Evropu zdůrazňuje potřebu celkového přístupu, v jehož rámci všechny činnosti a politiky EU přispívají k dosahování cílů této dohody. Ve sdělení Komise jsou uvedeny iniciativy, které se dotýkají celé řady úzce propojených oblastí politik, mimo jiné klimatu, životního prostředí, energetiky, dopravy, průmyslu, zemědělství a udržitelného financování (EU, 2021).

V Nové zelené dohodě je zdůrazněn význam zeleně a biologické rozmanitosti v evropských městech. Zajištění zeleně v městských oblastech může ovlivnit zdraví mnoha způsoby. Například přehled World Health Organization (WHO) našel důkazy, že blízkost městských zelených ploch byla spojena se zlepšením duševního zdraví. Zelený prostor může také snížit počet tepelných ostrovů ve městech a umenšit další energetické požadavky na chlazení. Přírodní řešení mohou chránit biologickou rozmanitost, zlepšit ochranu před povodněmi a působit jako pohlčovače uhlíku (Garnry, 2021).

1.1.1 Legislativní ukotvení revitalizace post-těžebních ploch v ČR

S postupným útlumem těžby je nutné řešit postupný návrat krajiny do původního rázu a navrátit ji zpět k životu. Náprava spočívá především v provádění technických a biologických rekultivací po ukončení těžby. Rekultivace by měly vyústit v revitalizaci a její koncovou etapu resocializaci, která spočívá v návratu člověka do obnovené krajiny (Vráblíková, 2010).

V § 4 zákon ČNR č. 334/1992 Sb. vyžaduje po ukončení povolení nezemědělské činnosti neprodleně provést takovou terénní úpravu, aby dotčená půda mohla být rekultivována a byla způsobilá k plnění dalších funkcí v krajině podle schváleného plánu rekultivace. Podle § 2 odst. 2 zákona ČNR č. 114/1992 Sb. se ochrana přírody a krajiny zajišťuje mimo jiné obnovou a vytvářením nových přírodně hodnotných ekosystémů, například při rekultivacích a jiných velkých změnách ve sktruktuře a využívání krajiny. Platné právní předpisy využívání procesu přirozené nebo usměrňované ekologické sukcese pro rekultivace ploch dotčených těžbou nerostných surovin a priori striktně nevylučují, ale zároveň tento postup přímo nepodporují ani jej neusnadňují (T. Gremlica, 2013).

1.2. Význam těžby v historickém kontextu

V evropském prostoru, a nejen zde, se poslední roky velmi často skloňuje dekarbonizace, tedy odstup evropských států od uhlí jako od primárního zdroje energetiky. S procesy, které souvisí s odstupem od této energetiky, souvisí nejen ekonomická ale i sociální témata. Bezesporu za všemi těmito tématy je pozadí problému, který úzce souvisí s urbanismem, ekologií a krajinou. Společnost si, zejména ve střední a východní Evropě, prošla významnými změnami. Jedno měla ale linie událostí společné – uhlí.

Uhlí bylo od 19. století považováno za jednu z nejvíce strategických komodit a surovin vůbec. Evropa měla jedno (ne)štěstí v podobě mnohých uhelných slojí. V České republice může jít příkladem Severočeská hnědouhelná pánev, která je správou (nikoli geomorfologicky) diferencována do 3 oblastí – Mostecká, Chomutovská a Bílinská. Nutno zmínit také menší Sokolovskou pánev v Karlovarském kraji. Na území dnešního Ústeckého kraje se uhlí těžilo (v nesrovnatelném měřítku s 20. století) již ve století patnáctém (Starý et al., 2020).

V roce 1403 šlo o lokality u Duchcova. Tehdy se ještě uhlí nerozlišovalo na uhlí hnědé a černé, ale bylo nazýváno uhlím kamenným. Přestože byly známy jeho účinky, nerozšiřovalo se jako nové palivo. Obyvatelé k němu neměli velkou důvěru (Sternberk, 2003).

Kromě několika nedůležitých pokusů lze začátek dobývání uhlí v českých revírech situovat do poslední třetiny 18. století. V počátcích dolování nebylo uhlí zajištěným nerostem, ale surovinou, která se dala volně využívat. Proto uhlí zpočátku mohli lámat poddaní, pokud se nacházelo na jejich polích či pozemcích (dokonce i na cizích, pokud na nich už nedoluje někdo jiný). Velmi brzy (dekrety z roku 1789 a 1780) se ale uhlí stalo objektem vrchního regálu a začalo podléhat hornímu řádu. Nejprve šlo o malé báňské podniky, které byly závislé na proměnlivém odbytu. I metody těžby uhlí byly nerozvinuté, protože byly odvozeny z technik těžby morfologicky zcela divergentních rudních ložisek (Kořan, 1973).

Průmyslová revoluce v 19. století přinesla do produkčních kruhů zejména mezičlánky od manufakturní k tovární výrobě. Aplikování strojů poháněných párou (k jejíž výrobě bylo uhlí hojně využíváno) na rozdíl od lidské nebo vodní síly bylo důležitým krokem, který se projevil i v těžbě surovin. Prudce narostl počet využívaných rud i nerud. Objevil se neobvyklý zájem o železo, a to jako o nejlepší konstrukční materiál strojů, a o uhlí, dosud málo využívané palivo se spalným teplem daleko vyšším, než bylo u dřevěného uhlí. Parní stroje umožnily efektivní odvodnění dolů a těžbu z větších hloubek, strojní vrtání a široké použití trhačích prací v dolech mimořádně zvýšily objem těžby. To vše se společně s novými sociálními a právními podmínkami promítlo do nového rozvoje těžby ložisek na našem území (Majer, 2004).

Historie těžby surovin byla ve 20. století ovlivněna především několika celosvětovými vojenskými konflikty v 1. polovině století a bezmezným růstem technologických postupů a procesů, které umožnily efektivnější těžbu nerostů a současně zvýšily poptávku po minerálních surovinách. Internacionální vztahy a omezený obchod s nerosty v druhé polovině 20. století vyústily v několik vln intenzivního vyhledávání nalezišť na našem území a rozsáhlou těžbu, která neměla v historii obdobu. Vládou vymezená přednostní orientace na těžký průmysl vyústila v nesmyslně velké těžby vybraných nerostů, které reprezentovaly zvýšenou zátěž životního prostředí a v některých nevýjimečných případech byly možné jen díky soustavě přímých a nepřímých dotací. S koncem studené války a rozvolněním podmínek pak těžba mnoha ložisek (zejména rudních) přestala být ekonomicky atraktivní a byla postupně a soustavně likvidována (Majer, 2004).

Důležitou kapitolu ve staronovém Československu hraje vysídlování německého obyvatelstva ze Sudet po konci 2. světové války. Právě tomuto jevu přisuzují někteří odborníci počátky sociálně problémových území. Pohraničí jako takové je charakteristické svými řidšími vazbami na ostatní sídla. Je to zpravidla periferní území, které je v Čechách hornaté a členité. V pohraničí se stýkají různá národní etnika. V Československu tomu nebylo jinak. Po

roce 1945 přicházejí do pohraničí takzvaní „noví osídlenci“. Jednalo se o příchozí z vnitrozemí, ale částečně i ze zahraničí. Během II. Světové války žilo v Sudetech asi 10-12 % obyvatel české národnosti. Zbylí byli Němci. Proces obměny obyvatel v letech 1945-1947 se neobešel bez drastických událostí, které postupně eskalovaly. Obyvatelé z vnitrozemí sem přicházeli s různými úmysly – někteří natrvalo, jiní jen dočasně (pro získání majetku). Podstatná část obyvatel, kteří se do pohraničí stěhovali, tam přicházeli proto, aby tam našli nový domov a zlepšili si své ekonomické postavení ve společnosti. Nemalá část osídlenců totiž pocházela ze sociálně slabých vrstev a získání majetku po vysídlených Němcích pro ně znamenalo majetkový vzestup. Podstatné také bylo, že se nestěhovali jen jednotlivci, ale celé rodiny, či dokonce společenství. Nacházeli tak svá nová obydlí ve stejné obci nebo v jejích blízkosti. Jejich sociální vazby tak nebyly mnohdy zcela přerušeny. Tyto skupiny pak tvořily přirozená sociální jádra nově vznikajících společenství. Za rok ukončení masivního osidlování pohraničí je považován rok 1952, ačkoli ty největší vlny pominuly již s rokem 1947. Největší problémy měly pohraniční okresy, které byly orientovány na zemědělskou výrobu. Lidé se do nich již tak ve velkém množství nestěhovali, protože při nápravách válečných škod bylo dostatek práce i ve vnitrozemí. Tento nedostatek obyvatel v zemědělských oblastech znamenal pro stále se formující stát (a plánovanou ekonomiku) značný problém, a proto bylo zahájeno cílené doosidlování. Výběr nových osídlenců byl velmi povrchní. Do pohraničí byli posíláni často jen jednotlivci, někdy ale i celé rodiny, kterých se ve vnitrozemí chtěli zbavit. Značnou část z nich tvořili Romové. Mnozí dosídlenci přistupovali na tyto akce ze spekulativních důvodů. Využili osidlovacích příspěvků a zanedlouho se vraceli zpět do vnitrozemí. Nutno zmínit to, že v těchto oblastech se vyskytovaly obtížnější životní podmínky – špatné sociální zázemí, slabá infrastruktura služeb atd. I dnes jsou rozdíly na některých částech území zcela jasně patrné. Sudety (a pohraničí obecně) patří stále mezi regiony, kde se vyskytují sociální problémy. Nejnáročnější oblast revitalizace jsou právě tyto venkovské oblasti, kde nelze spoléhat jen na vlastní zdroje a mnoho těchto regionů je závislých na vnější podpoře (Kastner, 1996).

1.3. Rekultivace post-těžebních regionů v celosvětovém měřítku

Dle World Coal Association (Světová uhelná asociace) pokrývá uhlím přibližně 30 % světových energetických potřeb. V oblasti výroby elektřiny statistiky hovoří přibližně o 40 % podílu uhlí ve využívaných palivech. Uhlí je nepostradatelným zdrojem energie také v ocelářském průmyslu, kdy je využíváno jako zdroj energie u téměř 70 % produkce oceli. Ve světě se provozuje několik uhelných dolů. Mezi první desítkou největších uhelných dolů se nachází tři v americkém státě Wyoming, po dvou lze nalézt v Číně a Austrálii a po jednom se nachází v Mosambiku, v Rusku a v Kolumbii (Budín, Budín, 2015).

Co se týká Evropy, tak vzhledem ke kladení důrazu na ekologii a nízkou efektivitu starých uhelných elektráren se postupně tlumí uhelná energetika. V roce 1990 těžilo uhlí 14 z dnešních členských zemí EU, v roce 2018 to bylo již jen šest. Do roku 2030 by mohlo v elektrárnách a dolech zaniknout zhruba 160 tisíc pracovních míst. V roce 2019 začaly mizet především v regionech Česka, Polska a Německa. Kvůli potřebě ochrany klimatu evropské země včetně Česka přemýšlejí, co s uhelnou produkcí podniknou v následujících letech a desetiletích. Vedle uhelných elektráren se tyto úvahy současně dotýkají i uhelných dolů. U nás se jedná především o hnědouhelné doly, protože většina uhelné energie se zde vyrábí právě z hnědého uhlí. Napříč Evropou však dochází také k útlumu těžby černého uhlí. Česká republika společně s Německem, Polskem, Řeckem a Bulharskem patří mezi pětici největších producentů v Evropské Unii (EU). Společně s Polskem také figurujeme mezi největšími producenty černého a koksovatelného uhlí. Celkem se uhlí těží ve 40 ti evropských regionech ve 12 členských státech Unie (Budín, Budín, 2015).

Uhelným regionům věnují pozornost nejen jednotlivé členské státy, ale i unijní instituce. Na konci roku 2017 vznikla evropská platforma, která má podporovat vybrané regiony v přechodu na jiné ekonomické aktivity. V ČR se jedná o vládní program RE: START, který má podpořit regiony v uhelných oblastech (Evropa na uhlí, 2019).

Zatímco v ČR je otázka rekultivace území velmi aktuální, tak země západní Evropy již mají řešení tohoto problému za sebou. V Německu, Velké Británii, Francii či Španělsku se dnes nachází řada velmi zdařilých a originálně pojatých rekultivačních projektů (Balounová, 2015).

Zkušenosti po rozsáhlém útlumu těžkého průmyslu spojeného s těžbou uhlí mají zejména tzv. staré průmyslové regiony, charakteristické svojí nadprůměrnou hustotou osídlených center regionu, nadprůměrnou vybaveností fyzické infrastruktury, převažují zde velké podniky a mají malou schopnost zvládnout transformaci jen za pomoci vnitřních zdrojů. Za klasický příklad starých průmyslových regionů v zemích západní Evropy je považován Manchester (Velká Británie), Porúří, Sársko (obojí Německo), Nord-Pas-de-Calais (Francie), Baskicko – Bilbao (Španělsko), (Balounová, 2015).

Mezi příklady zajímavého využití území po ukončení těžby je např. Bodelva Pit ve Velké Británii, kdy byla z dolu vytvořena unikátní botanická zahrada. V Estadio Municipal de Braga v Portugalsku zase bývalý důl v současné době slouží jako fotbalový stadion. Ve Švédsku v Dalhalla uprostřed švédských lesů, na dně kamenného dolu vyrostlo přírodní divadlo se špičkovým zvukem (Balounová, 2015).

V Německu v Dessau uprostřed rozsáhlých hnědouhelných dolů mezi obřími těžebními stroji vznikl areál, který hostí řadu předních hvězd světové hudební scény. Zajímavostí je také Cricova v Moldávii, kde bývalé důlní prostory slouží na uskladnění vína či zrání sýrů (2010).

1.4. Sociální transformace a dopady na trh práce

Současné chápání revitalizace v Evropě se v posledních desetiletích významně změnilo. Nejde už jen o regeneraci jednotlivých postižených regionů založenou na obnově infrastruktury, ale o komplexní proces změny, jehož cílem je čelit problémům místní komunity, především z pohledu sociální sféry. Vzhledem k potřebě zajistit účinnost, rozmanitost a transparentnost, vyžadují všechny veřejné zásahy pro revitalizaci strategický plán, který musí být připraven a prováděn orgány jednotlivých společenství, zejména pak, pokud by fondy EU měly podporovat jakoukoli činnost v této oblasti. Spolupráce s místními zúčastněnými stranami je navíc vyžadována také v některých zemských zákonech (participace).

Sociální transformace (nebo také revitalizace) autoři označují jako soubor změn, které postihují či se přímo dotýkají podílu určité sociální vrstvy společnosti. Pro tento proces či jejich množiny neexistuje ale jednotná definice, neboť se jedná o příliš rozšířený termín. Ten je nyní nejvíce skloňován v kontextu dekarbonizace Evropy, kdy změny přechodu od uhlí k čistším zdrojům energetiky se přímo dotýkají jednotlivých sociálních skupin. Takovými skupinami, ale nejsou jen pracovníci dolů či přímo horníci, ale i širší vrstva obyvatel, která je přímo napojena na zpracovatelský průmysl či související služby.

Pro případ sociální revitalizace v případě transformace v kontextu uhlí a navázaných procesů jsou popsány nástroje, které často vyplývají z ekonomické podstaty transformace regionu a s nimi spojenými pracovními místy. Některé vlády přistupují k rekvalifikačním programům pro horníky, jiné se začínají zajímat o změny v ekonomice a přechod od uhlíkové ekonomiky co možná nejhladší a nejpomalejší skrze různé státní programy podpory. Ačkoli díky systémům kompenzace vznikají vládám značné náklady, nemusí nutně zvyšovat celkové náklady společnosti na snižování emisí. Místo toho přerozdělují náklady na snižování emisí mezi různé společenské skupiny: vlády generují příjmy, například výběrem daní od občanů a společností. V případě útlumu těžby uhlí mohou tyto prostředky vlády a vládní skupiny

prerozdělit pracovníkům a společnostem v uhelném sektoru, v regionech závislých na uhlí nebo spotřebitelům elektřiny. To, jak jsou náklady rozdělovány napříč různými společenskými skupinami, může záviset na tom, zda cílem této kompenzace je spravedlivější přechod, nebo zda přidělené kompenzační platby slouží ke snížení nesouhlasu proti postupnému ukončování dodávek uhlí (Nacke et al., 2020).

Evropské země nyní díky dekarbonizaci vyčerpávají své původní konkurenční výhody založené na nerostném bohatství a jejich zpracování. Jak uvádí Drobniak (2020) ve většině uhelných a post-uhelných regionech dochází ke ztrátě pracovních míst nebo je jejich dynamika nižší než průměr EU. V případě průmyslových a uhelných regionů s vysokým ekonomickým růstem, je růst často doprovázen snižováním zaměstnanosti. Složitost elementů určujících požadované zvýšení produktivity těchto regionů může být založen na posílení inovační činnosti, budování související a nesouvisející rozmanitosti a vytváření polycentrických městských regionů. To vyžaduje odklon od uplatňování pouze odvětvových politik. Správně zvolený „mix“ politik pro tyto regiony lze skládat z cílů, směrů a nástrojů, které vycházejí z předložených moderních teoretických konceptů ke zkoumaným územním ekonomickým podmínkám uhelných a post-uhelných regionů. Tento politický rámec pro přechod uhlí a post-uhelných regionů může zahrnovat např.:

- minimalizace vzdělanostních mezer v souvislosti s určováním budoucnosti zaostávajících regionů pomocí předběžných studií vedoucích k identifikaci rozvojových výzev, které tvoří realistickou vizi opětovného rozvoje;
- minimalizace či úplná eliminace mezer v infrastruktuře: informační a komunikační infrastruktury, environmentální infrastruktura, dopravní infrastruktura (propojení zaostávajícího (post-uhelného) regionu s výkonnými a jinak orientovanými regiony, z nichž se jejich účinky díky dobré infrastruktuře mohou přelít i do těch zaostalých. Tím se mohou více propojit sociální vazby, pracovní místa nebo např. i rezidenční oblasti k tomu, aby post-uhelný region byl připraven přijmout novou koncepci svého rozvoje, ať už se zaměřením na jinou výrobu či služby (nebo odvětvový mix, který se jeví z pohledu zvládnutí krize jako nejideálnější);
- nezbytné je lepší využití městských (či obecních) potenciálů na základě konceptu polycentrického městského regionu pomocí strategického, kulturního a funkčního přístupu. Ideální je sdružovat podobně postižená města či regiony do svazů, kde by si mohly vyměňovat nejen zkušenosti, ale například společně růst a překonávat překážky plynoucí z transformací. V těchto společných institucích by se mohly adaptovat i některé dotační programy, kde by mohli lidé opět najít práci a sociální jistoty blíže místu svého bydliště a omezit tak další vykořenění obyvatel z regionů.

Je třeba zdůraznit, že nová odvětví hospodářství ve zmíněných těžebních a post-těžebních regionech mohou jednoznačně vycházet z jejich průmyslového (těžebního) dědictví. Přechod na konkurenceschopný průmysl a služby však vyžaduje intenzivní spolupráci mezi stávajícími společnostmi, investory, územními plánovači, samosprávami a organizacemi místních komunit. Regiony se nesmí bránit navazování nových kontaktů či přejímání inovací a musí jednat tak, aby dopady na společnost (skrzej ekonomické aspekty) byly co nejmenší (Drobniak, 2020).

Četně zastoupeny jsou pak případové studie z Velké Británie. Spojené království má vleklou historii výroby a využívání uhlí. Zatímco nyní je ve významném poklesu, donedávna bylo uhlí ve výrobě energie ve Velké Británii základem navzdory obavám o environmentální a sociální dopady jeho využívání (Claire, 2018).

Doering (2014) uvádí, že britské revíry jsou jedním z mnoha příběhů deindustrializace a obnovy. Jejich komunity reprezentují konkrétní fenomén ve vyspělých západních ekonomikách, ale jsou také specifické ve způsobu, jakým se při jejich regeneraci protínají

agendy restrukturalizace státu, ekonomického rozvoje a posílení komunit. Zejména zpolitizovaná identifikace bývalých hornických komunit jako odlišných míst nabízí výhodu kritiky „socioprostorové etiky“ účasti komunity na nedávných politikách regenerace ve Spojeném království. Poskytují vhodné místo pro zkoumání procesu a účinků, zejména akutních forem, měnícího se vztahu mezi ústředním a místním státem a místní občanskou společností.

1.4.1. Přenositelnost opatření a zkušeností ze zahraničí

V rámci analýzy poskytuje několik přenosných lekcí o tom, jak lze v budoucnu řešit regionální odpor a strukturální změny.

Přenositelná zkušenost dle Oei a kol. (2020):

- a) Upustit od dotování uhelného průmyslu: Místo toho musí být oslaben formální a neformální politický vliv uhelných společností, aby se překonaly překážky, což umožní ekonomické přeorientování.
- b) Při rozhodování je nutné vzít v úvahu dlouhodobé účinky a dopady mimo místní komunity: Cíl nenechat nikoho pozadu nebyl plně splněn, protože budoucí generace v regionu i mezinárodní aktéři (zohlednit dopady spravedlnosti na klima a životní prostředí celý hodnotový řetězec) nebyly zahrnuty do rozhodovacích procesů přechodu.
- c) Kromě stávajícího uhelného režimu si poslechněte externí nezávislé poradenství: Předchozí postupné ukončení, jak doporučují akademici, by bylo levnější, způsobilo menší devastaci životního prostředí a pravděpodobně by vedlo k rychlejšímu zotavení regionů.
- d) Diverzifikace může riziko minimalizovat, protože neexistuje žádná „stříbrná kulka“: Je obtížné přilákat a předpovědět úspěch nových průmyslových odvětví. Sársko bylo dříve úspěšnější; jeho nová závislost na automobilovém průmyslu však vytváří další hrozbu. Naproti tomu se porúrska ekonomika transformovala pomaleji, ale nyní je diverzifikovanější.
- e) Účast umožňuje místně přizpůsobená řešení a vyšší přijetí: Zapojení místních zúčastněných stran je důležité pro identifikaci silných a slabých stránek regionů, pokud jde o přizpůsobení, rozvoj a implementaci místních strategií.
- f) Podporovat spolupráci překračováním hranic: Je třeba vytvořit vhodné struktury, které umožní společnou post-uhlíkovou strategii pro celé těžební regiony, nezávisle na správních federálních nebo národních hranicích. Politické instituce zaměřené na sociální, pracovní, prostorové a energetické plánování musí spojit úsilí a usnadnit vytvoření integrované a soudržné kombinace politik (Oei et al., 2020).

1.5. Vývojová linie uhelných regionů v ČR

Těžba uhlí v dějinném vývoji v I. pol. 20. století měla nerovnoměrný vývoj v kontinuitě na tehdejší politickou garnituru a sociálně ekonomickou situaci. Po skončení II. světové války byl v r. 1945 zestátněn privátní báňský majetek v celé Československé republice (ČSR). V ČSR tak v hornictví bylo zabráno/znárodněno celkem 129 podniků s takřka 1,2 milionem zaměstnanců. V Severočeském hnědouhelném revíru bylo v roce 1945 v chodu 34 dolů hlubinných a 24 povrchových lomů. Úhrnná těžba v revíru dosáhla 11 milionů tun hnědého uhlí. Od II. pol. 20. století objem těžby rostl, což umožnilo následující vývoj a rozmach energetického a chemického průmyslu. V severočeské hnědouhelné pánvi působí nyní dvě

společnosti, které vznikly počátkem 90. let 20. století na základě privatizace bývalých státních podniků koncernu Severočeských hnědouhelných dolů. V Severočeských dolech v chomutovské části pánve těží lom Libouš, v teplické části těží lom Bílina. Tyto lomy jsou součástí akciové společnosti Severočeské doly Chomutov (SDCH a.s.).

Na Mostecku v centrální části pánve provozuje svoji činnost lom Československé armády (ČSA) a lom Vršany. Tyto jsou součástí akciové společnosti Mostecká uhelná (MUS a.s.), která donedávna provozovala také poslední hlubinný hnědouhelný důl „Centrum“ v České republice. Zde těžba uhlí skončila v roce 2016. Těžba uhlí za sebou zanechává těžko (ale přesto) smazatelnou stopu (Vráblíková and Vráblík, 2009).

2. Metodika a design výzkumu

Paper se zabývá socioekonomickými dopady v kontextu dekarbonizace a útlumu těžby ve spojitosti s rekultivovanými plochami a jejich gentifikací. V návaznosti na toto téma byly vybrány dva příklady. Jedná se o útlum těžby na Mostecku (konkrétně na místě, kde stávalo staré město Most, nyní jezero Most) a na Ústecku (bývalý lom Chabařovice, nyní jezero Milada). Tyto oblasti byly vybrány z důvodu jejich výskytu v těžbou postižených regionech v severozápadních Čechách. Zatímco jezero Milada bylo uvedeno do provozu dříve, jezero Most je nyní velkým fenoménem na severozápadě Čech, kde existuje dlouholetá tradice v těžbě uhlí.

Data byla čerpána z dat ČSÚ, a to v rámci sledovaného časového údobí, které bylo pro práci zvoleno. Jedná se o datové údobí 21 let (tedy od roku 2000–2020). Toto období bylo zvoleno z důvodu většího důrazu na vývojové změny ve sledovaných územních celcích, a to ve vztahu k těžbě a jejímu vývoji.

Pro analýzu byla zvolena metoda komparace jednotlivých územních celků, a to okresů Most, Ústí nad Labem, Ústeckého kraje a České republiky. Data jsou interpretována za pomoci statistických metod. Tyto celky dopomohou lépe analyzovat a komparovat jednotlivé změny v těžebních regionech (okres Most a Ústí nad Labem).

Součástí je dotazníkové šetření, které bylo realizováno na jaře v roce 2022 v okresech Most a Ústí nad Labem. Toto dotazníkové šetření bylo určeno pro občany a představitele obcí v daných okresech (dotčených těžbou uhlí) za pomoci aplikací, jako je např. Chytrý rozhlas nebo podobnými komunikačními kanály obcí (webové stránky či SMS rozhraní, sociální sítě). Dotazník byl pro občany přístupný od 20. ledna 2022 do 3. 3. 2022. Dotazník je uveden v příloze I.

3. Okresy Most a Ústí nad Labem

Vybrané okresy leží v Ústeckém kraji. Rozkládají se svými administrativními částmi na tzv. hnědouhelné Mostecké pánvi. Jejich administrativní polohu ukazuje obrázek 1.

Obrázek 1: Administrativní členění Ústeckého kraje

Zdroj: (2021)

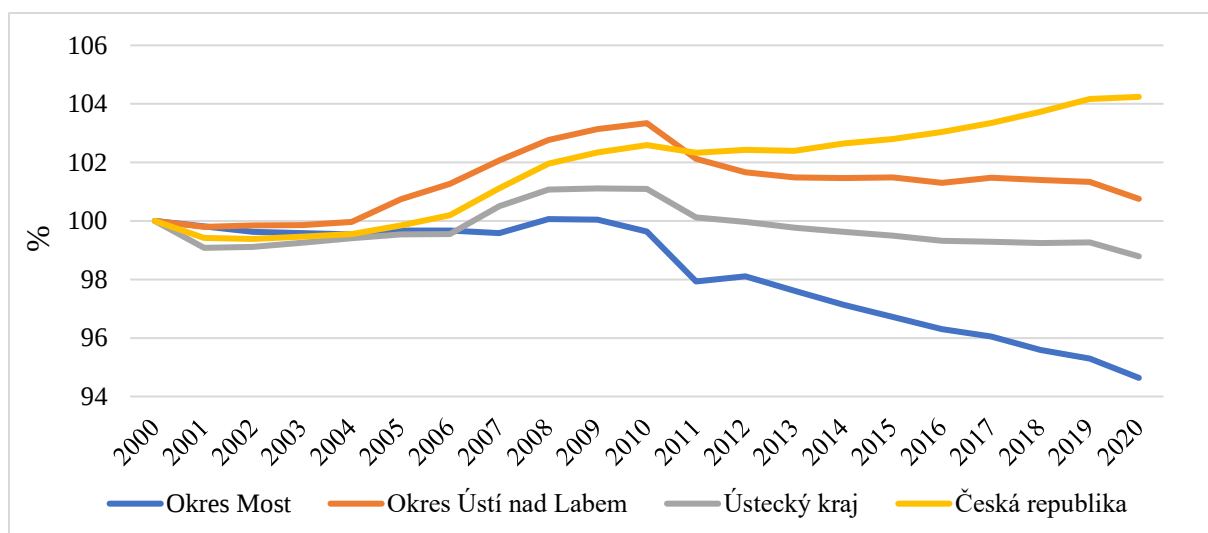
Tabulka 1: Základní charakteristika území k 31. 12. 2020

<i>Územní celek</i>	<i>Rozloha v km²</i>	<i>Počet obyvatel</i>	<i>Hustota zalidnění (obyv./ km²)</i>
Okres Most	467	110 933	237,5
Okres Ústí nad Labem	405	118 651	293,1
Ústecký kraj	5 339	817 004	153,0
Česká republika	78 871	10 701 777	135,0

Zdroj: ČSÚ (2021); vlastní zpracování

Křivky ve vývoji počtu obyvatel okresů Most a Ústí nad Labem od roku 2012 mají klesající tendenci. Roky 2001 a 2011 nelze považovat za výrazně klesající tendence vzhledem k faktu, že v těchto obdobích došlo k poklesu obyvatel z důvodu sčítání lidu. K nejvyššímu nárůstu v počtu obyvatel došlo v letech 2008 až 2010. Tento nárůst lze přisuzovat k poklesu ekonomické krize v České republice. V okrese Most od roku 2012 dochází každoročně k pravidelnému a citelnému poklesu ve vývoji počtu obyvatel, který lze přisuzovat k vyšší migraci obyvatel z důvodu zhoršení kvality života a nedostatku pracovních příležitostí. V okrese Ústí nad Labem k mírnému poklesu dochází v letech 2012–2016 a k výraznějšímu poklesu od roku 2019.

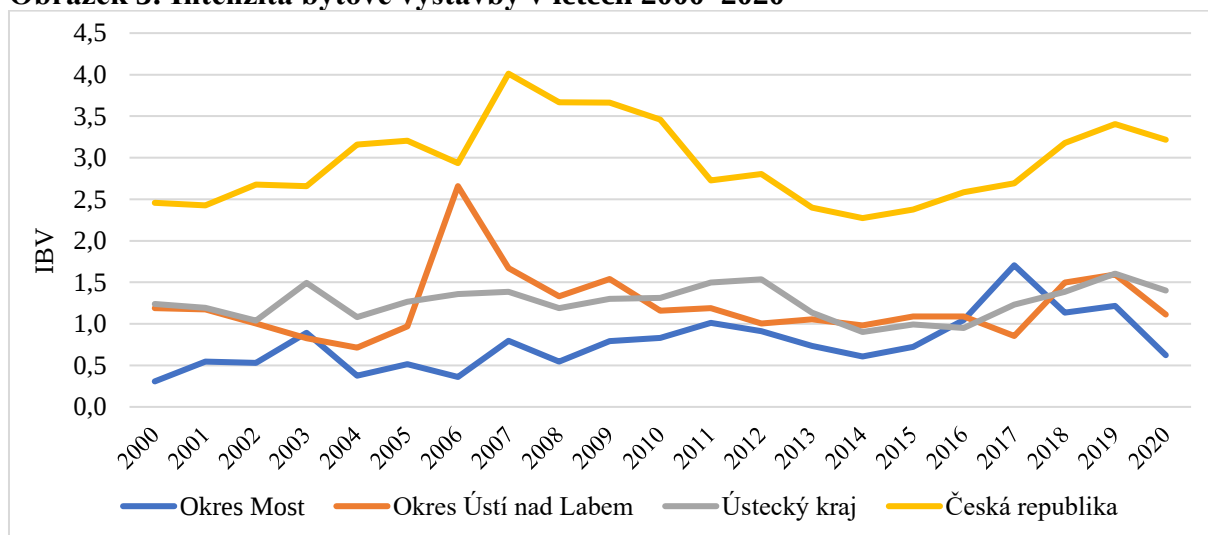
Obrázek 2: Vývoj počtu obyvatel územních celků (bazický index, 2000 = 100 %)

Zdroj: (2021); vlastní zpracování

Obrázek 3 ukazuje intenzitu bytové výstavby (dále IBV) v okresech Most a Ústí nad Labem napříč roky 2000–2020. Bezrozměrný ukazatel IBV značí úhrn dokončených bytů na 10 000 obyvatel středního stavu obyvatelstva. Nejvyšší hodnoty IBV dosáhl ukazatel v okrese Ústí nad Labem v roce 2006, kde dosáhl hodnoty 2,7. Naopak nejnižší hodnotu IBV měl okres Ústí nad Labem v roce 2004, kdy byl na hodnotě 0,7. Okres Most byl ve srovnání s okresem Ústí nad Labem ve sledovaném období s ukazatelem IBV o poznání hůře. Nejvyšší hodnoty IBV dosáhl okres v roce 2017, a to hodnoty 1,7. Nejnižší hodnotu IBV měl okres Most v roce 2000, kdy ukazatel dosáhl hodnoty 0,3 a v roce 2020 hodnoty 0,6. Závěrem lze říci, že v okrese Ústí nad Labem je v celém sledovaném období hodnota IBV vyšší než v okrese Most.

Obrázek 3: Intenzita bytové výstavby v letech 2000–2020

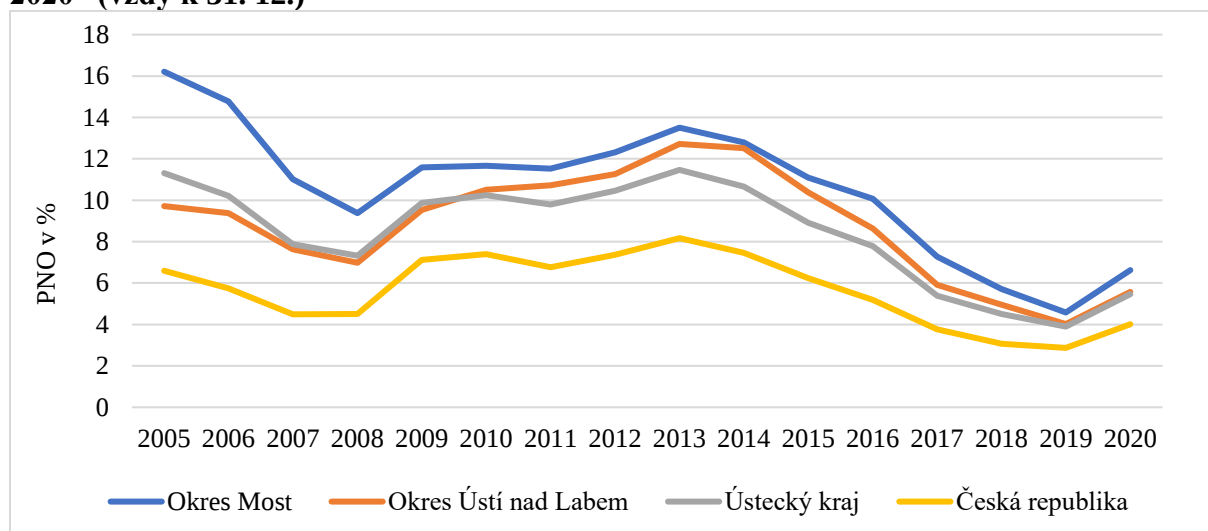

Zdroj: (2021); vlastní zpracování

Obrázek 4 ukazuje, jak ve sledovaném období let 2005–2020 se vyvíjela průměrná nezaměstnanost obyvatel (dále PNO) okresů Ústí nad Labem a Most. Celkově je velmi dobře znatelné, že okres Most se oproti okresu Ústí nad Labem potýká s vyšší nezaměstnaností v celém sledovaném období. V roce 2005 byla hodnota PNO v okrese Most více než 16 %. Tato hodnota dosáhla v celém sledovaném období nejvyššího nárůstu. Naopak v roce 2019 byla hodnota PNO v okrese Most méně než 5 %.

V roce 2013 byla hodnota PNO v okrese Ústí nad Labem nad 12 %. V celém sledovaném období šlo o nejvyšší hodnotu. Na druhou stranu v roce 2019 byla hodnota PNO 4 %. V obou sledovaných okresech Most i Ústí nad Labem došlo k nejnižšímu nárůstu v roce 2019. Dle křivek lze konstatovat, že od roku 2017 hodnota PNO v obou okresech klesala. Od roku 2020 dochází nejen v okresech Most a Ústí nad Labem, ale také v Ústeckém kraji a celé ČR k postupnému mírnému nárůstu PNO. Tento vjem je způsoben pandemií virové choroby označené COVID-19, která měla a stále má negativní vliv na pracovní příležitosti a nezaměstnanost.

Obrázek 4: Vývoj nezaměstnanosti – průměrná nezaměstnanost obyvatel v letech 2005–2020* (vždy k 31. 12.)

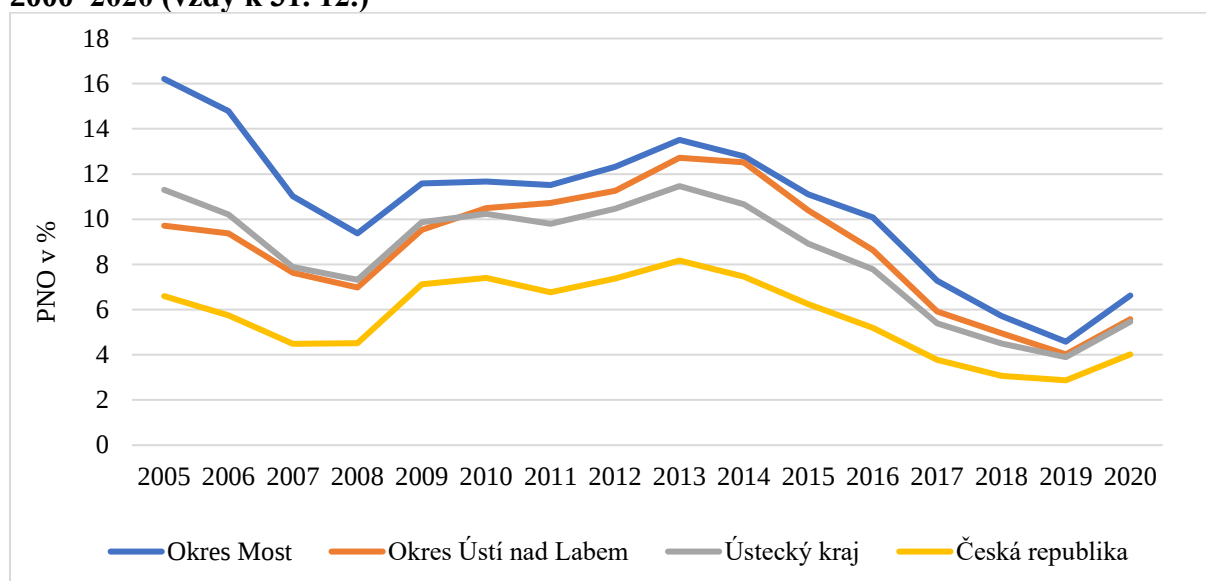
Zdroj: (2021); vlastní zpracování

* PNO byl sledován CZSO až od roku 2005.

Obrázek 6 ukazuje, jak ve sledovaném období let 2005–2020 se vyvíjela průměrná nezaměstnanost obyvatel (dále PNO) okresů Ústí nad Labem a Most. Celkově je velmi dobře znatelné, že okres Most se oproti okresu Ústí nad Labem potýká s vyšší nezaměstnaností v celém sledovaném období. V roce 2005 byla hodnota PNO v okrese Most více než 16 %. Tato hodnota dosáhla v celém sledovaném období nejvyššího nárůstu. Naopak v roce 2019 byla hodnota PNO v okrese Most méně než 5 %.

V roce 2013 byla hodnota PNO v okrese Ústí nad Labem nad 12 %. V celém sledovaném období šlo o nejvyšší hodnotu. Na druhou stranu v roce 2019 byla hodnota PNO 4 %. V obou sledovaných okresech Most i Ústí nad Labem došlo k nejnižšímu nárůstu v roce 2019. Dle křivek lze konstatovat, že od roku 2017 hodnota PNO v obou okresech klesala. Od roku 2020 dochází nejen v okresech Most a Ústí nad Labem, ale také v Ústeckém kraji a celé ČR k postupnému mírnému nárůstu PNO. Tento vjem je způsoben pandemií virové choroby označené COVID-19, která měla a stále má negativní vliv na pracovní příležitosti a nezaměstnanost.

Obrázek 5: Vývoj nezaměstnanosti – průměrná nezaměstnanost obyvatel v letech 2000–2020 (vždy k 31. 12.)

Zdroj: (2021); vlastní zpracování

Tabulka 2 ukazuje rozdíly v jednotlivých sledovaných ukazatelích. Změny struktury obyvatelstva podle věku jsou v okrese Most a okrese Ústí nad Labem zanedbatelné. Z údajů je patrné, že populace v obou okresech postupně stárne, tzn. věková skupina 65 a více let se v jednotlivých sledovaných letech stále zvyšuje a ekonomicky aktivní skupina 15–64 let se postupně snižuje. To je také velmi dobře viditelné na Indexu stáří, který vypovídá o věkové struktuře obyvatelstva. V tomto případě, kolik obyvatel ve věku 65 a více let připadá na 100 obyvatel ve věku 0–14 let (2021). Stejně tak je zvyšující se Index ekonomického zatížení, který vypovídá o poměru počtu seniorů a dětí k počtu obyvatel v ekonomicky aktivním věku. Konkrétně v tomto případě vyjadřuje, kolik osob ve věku 0–14 let a osob ve věku 65 a více let připadá na 100 osob ve věku 15–64 let (2021). V tabulce 2 jsou uvedena časová období s nejvíce viditelnými změnami. Rok 2000 je počáteční rok sledovaného období. Rok 2008 byl vybrán z důvodu poklesu ekonomické krize a s nejvyšším zastoupením ekonomicky aktivních obyvatel. V roce 2015 došlo k největšímu zlomu v indexu stáří a indexu ekonomického zatížení. Rok 2020 je posledním sledovaným a zveřejněným obdobím.

Tabulka 2: Věková struktura obyvatel (za roky 2000, 2008, 2015, 2020, vždy k 31. 12.)

Území/věková kategorie/ukazatel		2000		2008		2015		2020	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká republika	0-14 let	1 664 434	16,2	1 480 007	14,1	1 623 716	15,4	1 719 741	16,1
	15-64 let	7 179 109	69,9	7 431 383	71,0	6 997 715	66,3	6 823 714	63,8
	65 a více let	1 423 003	13,9	1 556 152	14,9	1 932 412	18,3	2 158 322	20,2
	celkem	10 266 546	100,0	10 467 542	100,0	10 553 843	100,0	10 701 777	100,0
	index stáří		85,5		105,1		119,0		125,5
	index ekonomického zatížení		43,0		40,9		50,8		56,8
Ústecký kraj	0-14 let	140 277	17,0	126 837	15,2	130 213	15,8	131 156	16,1
	15-64 let	586 040	70,9	597 980	71,5	547 147	66,5	522 895	64,0
	65 a více let	100 696	12,2	111 074	13,3	145 466	17,7	162 953	19,9
	celkem	827 013	100,0	835 891	100,0	822 826	100,0	817 004	100,0
	index stáří		71,8		87,6		111,7		124,2
	index ekonomického zatížení		41,1		39,8		50,4		56,2
Okres Most	0-14 let	20 574	17,3	17 596	15,0	17 485	15,4	17 524	15,8
	15-64 let	84 340	71,0	84 359	71,9	76 212	67,2	71 836	64,8
	65 a více let	13 896	11,7	15 339	13,1	19 674	17,4	21 573	19,4
	celkem	118 810	100,0	117 294	100,0	113 371	100,0	110 933	100,0
	index stáří		67,5		87,2		112,5		123,1
	index ekonomického zatížení		40,9		39,0		48,8		54,4
Okres Ústí nad Labem	0-14 let	20 157	17,0	18 681	15,4	19 494	16,3	19 484	16,4
	15-64 let	83 804	70,7	86 180	71,2	78 382	65,6	75 138	63,3
	65 a více let	14 498	12,2	16 163	13,4	21 636	18,1	24 029	20,3
	celkem	118 459	100,0	121 024	100,0	119 512	100,0	118 651	100,0
	index stáří		71,9		86,5		111,0		123,3
	index ekonomického zatížení		41,4		40,4		52,5		57,9

Zdroj: (2021); vlastní zpracování

4. Revitalizované post-těžební oblasti jezero Most a Milada

Jezero Most vzniklo zatopením bývalého hnědouhelného lomu Ležáky – Most, který se nacházel v centrální části Severočeské hnědouhelné pánve v okrese Most a jehož těžba byla zastavena v roce 1999. Jezero představuje rozsáhlou hydrickou rekultivaci zajišťovanou státním podnikem Palivový kombinát Ústí v rámci rekultivace území dotčeného těžební činností (2019). Samotné napouštění jezera Most bylo zahájeno dne 24. října 2008, trvalo šest let s dvouletým přerušením v letech 2012 a 2013, které bylo způsobeno úpravou břehové komunikace a stabilizačních prvků břehové linie. Jak dále PKU (2019) ve studii uvádí, hlavním zdrojem vody pro napouštění byla voda z řeky Ohře. Průměrné množství přiváděné vody bylo 800 l/s. Jezero Most je prvním neprůtočným rekultivačním jezerem v ČR. Oblast v sobě skrývá obrovský potenciál k všestrannému využití, a to jako místo pro rekreaci, oddech, turistiku, sport a ostatní zájmové činnosti nejen obyvatel města Mostu.

Jezero Milada vzniklo na místě zbytkové jámy lomu Chabařovice. Dne 15. 6. 2001 bylo zahájeno napouštění jezera, jako rozsáhlé hydrické rekultivace v rámci revitalizace území. Jak ve své studii dále PKU (2019) uvádí, tak napouštění bylo zahájeno bývalým požárním vodovodem Js 300 z nádrže Kateřina. Hlavním zdrojem přívodu vody z nádrže Kateřina do jezera byl zrekonstruovaný Zalužanský potok protékající přes Zalužanskou nádrž a dále přes napouštěcí koryto k jezeru. Dne 8. 8. 2010 bylo ukončeno napouštění jezera Chabařovice (budoucí jezero Milada) dosažením plánované provozní hladiny na kótu 145,7 m n.m., což jezero řadí mezi nejnižše položená rekultivovaná jezera v ČR. Současná rozloha jezera Milada je 252,2 ha s maximální hloubkou 24,7 m.

5. Dopady na sociální transformaci území v kontextu revitalizace post-těžebních ploch

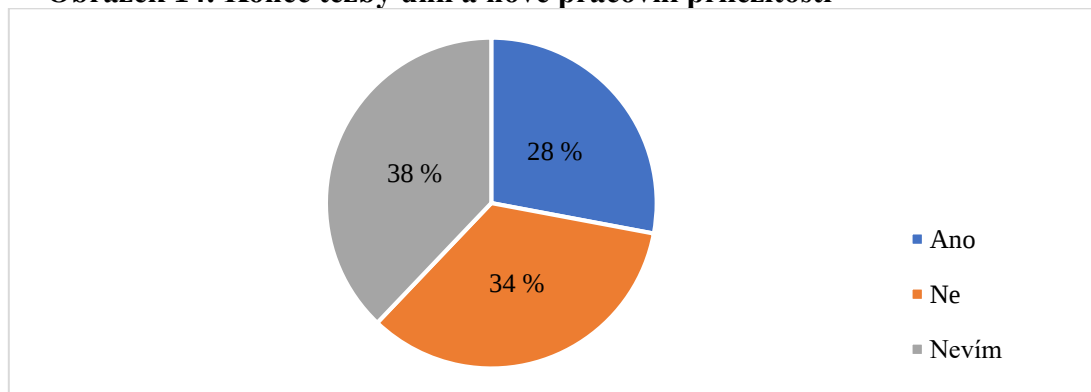
Kapitola 5 shrnuje výsledky dotazníkového šetření, které je popsáno v metodice (Kapitola č. 2). Výzkum, který byl veden formou dotazníkového šetření byl určen obyvatelům a představitelům obcí v okrese Most a okrese Ústí nad Labem. Šetření bylo prováděno za pomoci online aplikací jako jsou webové stránky, sociální sítě či SMS formou. Současně probíhalo také terénní šetření v několika obcích jednotlivých okresů, a to Most, Litvínov, Mariánské Radčice, Braňany, Obrnice, České zlatníky, Havraň, Horní Jiřetín, Ústí nad Labem, Teplice, Bílina, Krupka. Dotazník byl obyvatelům přístupný od 20. ledna 2022 do 3. března 2022. Oslovení respondenti byli obyvatelé okresů Most a Ústí nad Labem ve věkové struktuře od 15 let a výše. Plné znění dotazníku je uvedeno v příloze č. I.

V rámci šetření bylo osloveno celkem 200 respondentů, kterým bylo položeno 10 otázek. Podstatná část otázek se týkala tématu, které je přímo spojeno s útlumem těžby a jeho vliv na socioekonomický život v postižených regionech. Z celkového počtu oslovených respondentů se vrátilo plně a správně vyplněných celkem 161 dotazníků. Ve 39 případech byly otázky vyplněny pouze částečně či nebyly zodpovězeny vůbec. Dotazníkové šetření probíhalo zcela anonymně. Ze všech zúčastněných respondentů bylo 54 % mužského pohlaví a 46 % ženského pohlaví. V Dotazníku byla k dispozici také kolonka, která sloužila těm respondentům, kteří cítili, že se musí nějak lépe vyjádřit – svou odpověď specifikovat. Tuto možnost využilo 26 respondentů.

Následující část práce bude zaměřena na vyhodnocení a rozbor výsledků.

Otázka č. 1: Znáte někoho, komu konec těžby uhlí pomohl najít novou práci?

Obrázek 14: Konec těžby uhlí a nové pracovní příležitosti

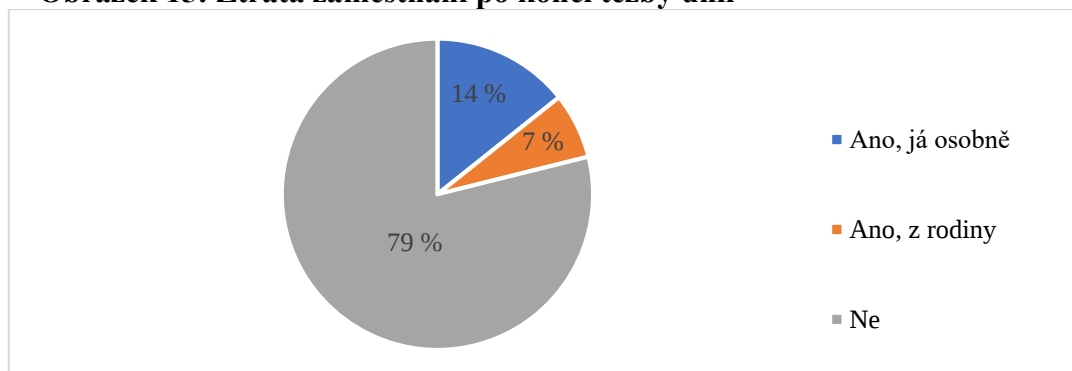

Zdroj: vlastní zpracování

Na první otázku respondenti odpovídali pouze základní formou, a to „ano“, „ne“ a „nevím“. Z celkového počtu 161 respondentů bylo 28 % těch, kteří odpověděli kladně, a to znamená, že více jak čtvrtina z dotázaných po ukončení těžby uhlí našli nové pracovní příležitosti. Zde jeden respondent do poznámek uvedl, že získal práci v rekultivaci na Mostecku a pomáhá s nově budovanou přírodní čističkou odpadních vod nad jezerem Most. Celkem tři respondenti uvedli, že našli novou pracovní příležitost ve stavebních firmách, které se podíleli na terénních úpravách a komunikacích. Je to další výsledek toho, že obyvatelé mohou nalézt uplatnění i v nově vznikajících projektech, které vznikají přímo díky rekultivaci.

Otázka č. 2: Jak ovlivnil konec těžby Vaši životní úroveň (Přišel někdo z Vaší rodiny nebo Vy o práci)?

Obrázek 15: Ztráta zaměstnání po konci těžby uhlí

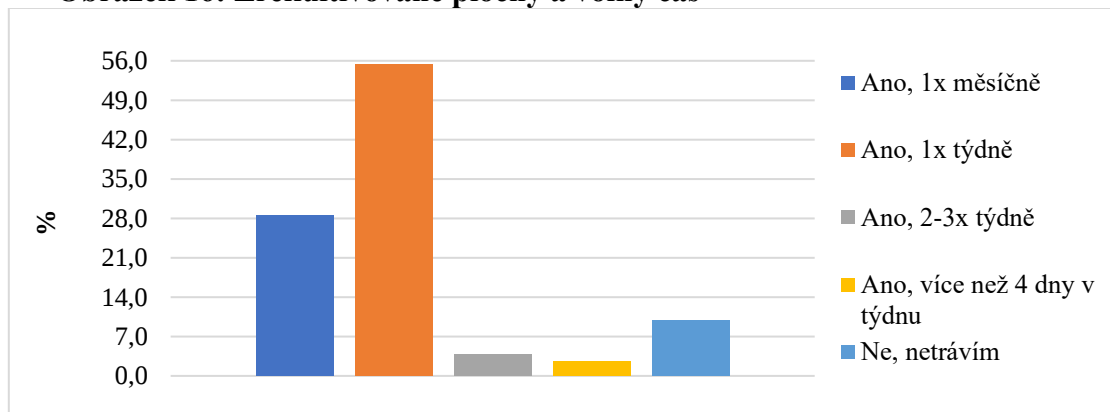

Zdroj: vlastní zpracování

Z druhé otázky je velmi dobře viditelné, že s koncem těžby uhlí ve sledovaných okresech přišlo o práci osobně či z okruhu rodinných příslušníků bezmála 21 % dotázaných respondentů. Dokládá to i studie z celkového počtu oslovených, kdy se jednalo o méně než čtvrtinu respondentů. Ze zjištěných výsledků šetření by se dalo konstatovat, že s koncem těžby uhlí přišlo o práci velmi malé procento obyvatel z postižených regionů. Je však důležité zdůraznit, že dotazníkové šetření se týkalo pouze nepatrného počtu respondentů z okresu Most a okresu Ústí nad Labem. Z rozšířeného průzkumu jednotlivých okresů by konečné procento bylo vyšší.

Otázka č. 3: Trávíte na zrekultivovaných plochách po těžbě svůj volný čas?

Obrázek 16: Zrekultivované plochy a volný čas

Zdroj: vlastní zpracování

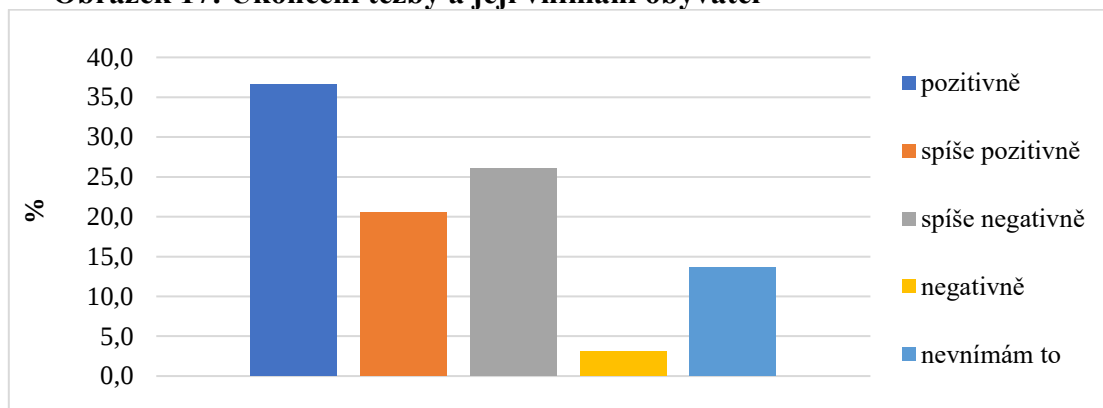
Z odpovědí na třetí otázku je velmi dobře patrné, že více jak polovina dotázaných respondentů navštěvuje zrekultivované plochy minimálně jednou týdně. Znamená to, že obyvatelé postižených okresů rádi navštěvují a tráví svůj volný čas u vodních ploch Jezera Most a Jezera Milada. Obě jezera a jejich přilehlé okolí nabízejí nespočet možností pro trávení volného času pro celé rodiny. Pro návštěvníky na jezeře Most je přístupná naučná stezka, terénní cyklistické stezky, dětské hřiště. Po celé délce pláže jsou pro odpočinek a plavce zpřístupněná mola včetně mol s plošinou pro relaxaci. Jezero Milada má k dispozici celkem dvě velké písčité pláže, cyklistické stezky a tři velké okruhy pro pěší turistiku.

Město Most i město Ústí nad Labem v rámci městské hromadné dopravy zajišťují pravidelné linkové spojení na jezera. Město Most jednou do hodiny v pravidelných intervalech vypravuje linku č. 16, která zajíždí k odstavnému parkovišti u hlavní jižní pláže jezera. Na jezero Milada

se lze dostat linkami 450, 454, 458 a 801, které zajišťuje Doprava Ústeckého kraje svými zelenými autobusy a v letních měsících město samo zajišťuje autobusovou linku, která návštěvníky dopraví nejen k hlavní pláži, ale také k pláži Trmice.

Otázka č. 4: Vnímáte konec těžby spíše pozitivně nebo negativně?

Obrázek 17: Ukončení těžby a její vnímání obyvatel

Zdroj: vlastní zpracování

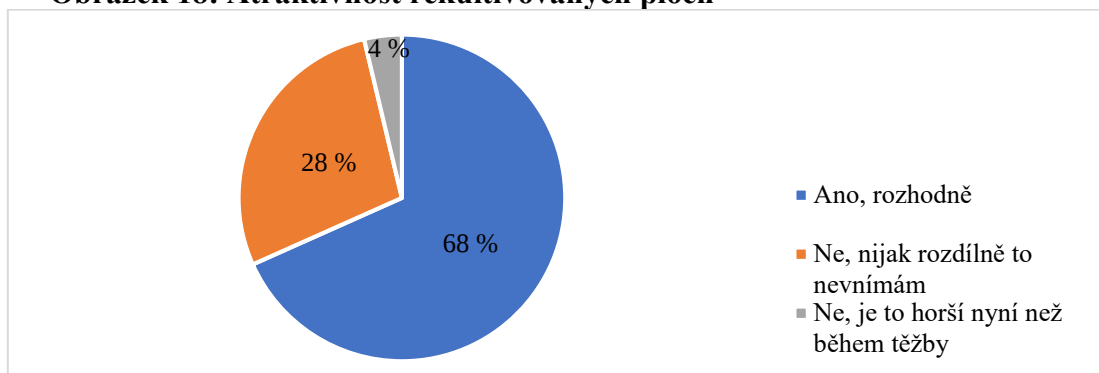
Z obrázku 17 vyplývá, že **konec těžby více jak polovina oslovených respondentů vnímá pozitivně. Necelých 30 % z dotázaných ukončení těžby vnímá negativně a méně jak 15 % ukončení těžby nevnímá vůbec.** U této otázky celkem 13 respondentů využilo možnosti rozšířené odpovědi. Jednalo se především o obyvatele okresu Most. Celkem 9 respondentů uvedlo, že ukončením těžby uhlí v regionu se zlepšilo nejen životní prostředí, ale celkově se zlepšila životní úroveň obyvatel. Dva respondenti uvedli, že si nemyslí, že útlum těžby je dobrý z hlediska ztráty zaměstnání zaměstnanců dolů a zvýšení nezaměstnanosti okresu. Jeden respondent naopak uvedl, že je velmi rád, že dochází k útlumu a že by byl rád, kdyby celkově v České republice došlo k uzavření všech dostupných dolů. Je třeba říci, že věková hranice těchto respondentů se pohybovala v rozmezí 26-48 let, kdy se jedná o ekonomicky aktivní obyvatele. Na druhou stranu při terénním šetření byli řečeny i negativní pocity vnímání těžby uhlí, především od starších respondentů. Dodnes si pamatují na staré město Most, které svým historickým centrem patřilo k těm nejkrásnějším. Vzpomínali na staré stavby, ať to bylo divadlo, kulturní dům nebo radnice. Z jejich řeči byl cítit smutek, chvilková zlost z let minulých, kdy město muselo ustoupit těžbě uhlí. Po vznesení otázky, jak se jim dnes jeví současná situace, tak se vyjádřili velmi kladně. Jsou spokojeni, vnímají, že vedení města se snaží pracovat na zkvalitňování životní úrovně obyvatel.

Na území města Most, které bylo v regionu nejvíce postiženo těžbou uhlí, již dříve proběhly úspěšné rekultivace. Jezero Most není prvním případem přeměny krajiny po těžbě uhlí. Na bývalých výsypkách se v současné době nachází několik dalších atraktivit, které jsou dostupné nejen pro obyvatele města samotného. Jedná se o Autodrom, Hipodrom, jezero Matylda. Po připravovaném útlumu těžby uhlí v dole Bílina vznikne nová vodní plocha jezero Maxim, které bude daleko objemnější než jezero Most či jezero Milada.

Ráz krajiny se postupně a velmi úspěšně mění z dříve přezdívané „měsíční krajiny“ v atraktivní místa, která nabízejí svým návštěvníkům nespočet aktivit. To je také jeden z důvodů, proč se nejen obyvatelům začíná v regionu líbit. Rozšiřováním průmyslových zón a vstupu dalších investorů se pomalu začíná snižovat i nezaměstnanost. Byť po dalších útlumech těžby přijde další vlna propouštění, tak už to nebude v takovém měřítku, jako to bylo v letech 2015-2019.

Otázka č. 5: Je pro Vás místo Vašeho bydliště po ukončení těžby více atraktivní?

Obrázek 18: Atraktivnost rekultivovaných ploch

Zdroj: vlastní zpracování

Z následujícího obrázku 18 je velmi dobře viditelné, že **pro skoro 70 % respondentů je jejich bydliště po ukončení těžby uhlí atraktivní. Velmi malé procento respondentů má názor, že v současné době je atraktivnost horší než během těžby uhlí.**

U této otázky využilo možnosti bližší specifikace 8 oslovených respondentů. Pět respondentů uvedlo, že velmi pozitivně vnímají rozšiřování cyklotras a cyklostezek, které byly vybudovány a zprovozněny na několika místech v okrese. Dva respondenti z okresu Ústí nad Labem zase uvedli, že by si přáli, aby se více budovalo na jezeře Milada. Velmi negativně vnímají aktivity a nedostatek atrakcí pro děti. Při bližším rozhovoru uvedli, že jezero Most má více možností pro návštěvníky. Líbí se jim dětské hřiště, mola pro plavce a v neposlední řadě celoroční přítomnost pevného občerstvení a hygienického zázemí.

S jedním respondentem jsme narazili na otázku týkající se návštěvníků jezera Most a jejich neukázněnost při venčení psů. Vadilo mu, že psi pobíhají na volno, že jejich majitelé je nechají bez dozoru na plážích, kde psi nemají vůbec být a úplně nejvíce negativně vnímá nepořádek, který po sobě zanechávají. To mu přijde jako negativní pohled, který kazí image dojmu z krásného okolí jezera. Bohužel jsem mu musela dát za pravdu. Město se snaží vyjít návštěvníkům vstříc a umožnit jim klidný odpočinek a trávení volného času pro celou rodinu, ale bohužel někteří návštěvníci tuto image svým přístupem a chováním podlamují.

Na atraktivnosti regionu se velkou měrou podílejí samotná města, konkrétně města Most a Ústí nad Labem. Vedení jednotlivých měst se pravidelně snaží svých obyvatelům zpříjemnit život v postižených oblastech, a to především využíváním různých dotací z operačních programů poskytované Evropskou unií.

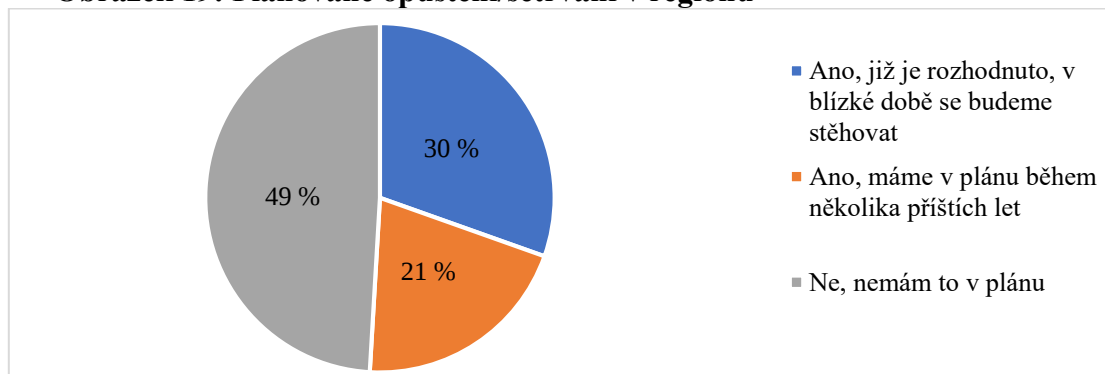
Otázka č. 6: Uvažujete o tom, že se v blízké době kvůli postavení regionu odstěhujete?

Z následujícího obrázku 19 je patrné, že **bezmála polovina oslovených respondentů nemá v plánu se z regionu stěhovat. Necelá čtvrtina odpověděla, že během několika příštích let to v plánu má.**

Je možné předpokládat, že tento podíl respondentů se může nadále měnit. Při osobním šetření se někteří respondenti více uvolnili a uvedli své důvody proč se chtějí stěhovat. Hlavním důvodem, celkem u 83 respondentů, jsou nízké pracovní možnosti s vyššími výdělky. Chtějí do větších měst či přímo do hlavního města, kde je větší příležitost najít práci s vyššími výdělky, a tím si zlepšit svou životní situaci. V závěru celých 23 respondentů uvedlo, že by se i po nějakém čase vrátili zpět kvůli své rodině, především kvůli rodičům. Dalších 18 respondentů uvedlo jako důvod stěhování nevoli k sociálně nepřizpůsobivým obyvatelům. Vadí jim, že i když se město snaží mít nad těmito obyvateli kontrolu, tak se to nedaří v takové míře, v jaké by si to představovali. Naopak 22 respondentů uvedlo, že za současného stavu cen nemovitostí se jim vyplatí za práci dojíždět než se stěhovat. Z oslovených respondentů v okrese

Ústí nad Labem se 11 respondentů netajilo informací, že o stěhování uvažovali, ale současná situace jim to neumožňuje a není snadné sehnat lépe placené zaměstnání, než mají nyní. V rámci migrace záleží vždy na několika vzájemně propojených ukazatelích, ale pokud se regiony budou snažit o další pozitivní změny v rámci zlepšování kvality životního prostředí a zvyšování sociální úrovně, tak je tu vyšší pravděpodobnost, že odliv obyvatel se bude do budoucna snižovat.

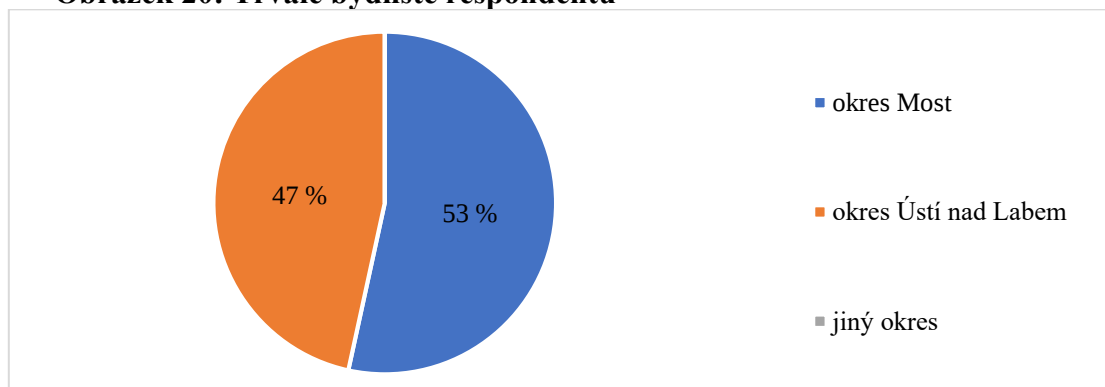
Obrázek 19: Plánované opuštění/setrvání v regionu

Zdroj: vlastní zpracování

Otázka č. 7: Kde bydlíte?

Obrázek 20: Trvalé bydliště respondentů

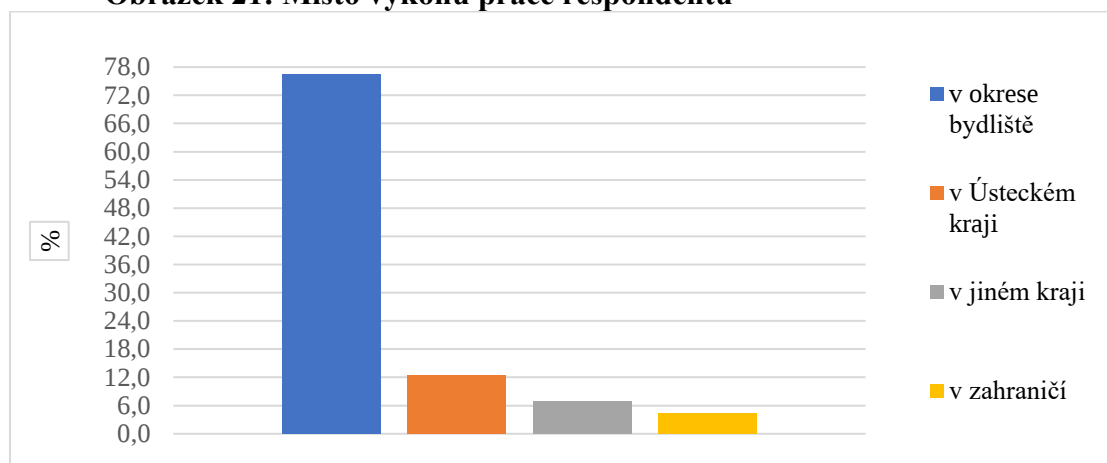

Zdroj: vlastní zpracování

Jak je z obrázku 20 patrné, tak se dá hovořit o vyrovnanosti respondentů v ukazateli bydliště a tím také vyrovnanosti odpovědí na předešlé otázky. Ze 161 došlých dotazníků bylo 53 % respondentů z okresu Most a 47 % respondentů okresu Ústí nad Labem. Při osobním kontaktu s některými respondenty jsem zjistila, že 31 respondentů se naopak do okresu Most či Ústí nad Labem přestěhovalo z jiných okresů a jsou se svým bydlištěm a životní úrovní spokojeni. Pozitivně vnímají i změny, které se v jejich bydlišti provádějí a probíhají. Oba okresy se v rámci svého územního plánování snaží co nejlépe využít veškerých možností, které jim současná doba umožňuje.

Otázka č. 8: Kde se nachází Vaše pracoviště?

Obrázek 21: Místo výkonu práce respondentů

Zdroj: vlastní zpracování

Obrázek 21 ukazuje složení respondentů v rámci svého pracoviště. Necelých 80 % oslovených pracuje v okrese svého bydliště. Nepatrné procento dotázaných pracuje v zahraničí či v jiném kraji. Okolo 12 % respondentů pracuje v Ústeckém kraji. Toto dokazuje, že dojíždka za prací je minimální. Více jak polovina respondentů uvedla, že hojně využívá pro cesty do zaměstnání městskou hromadnou dopravu, která v obou okresech funguje na velmi vysoké úrovni. Dalších 48 respondentů uvedlo, že do zaměstnání dojíždějí vlastním vozidlem. Respondenti, kteří pracují v zahraničí přes týden zůstávají v místě svého zaměstnání a zpět do místa bydliště se vrací pouze na víkendy.

V rámci dotazníkového šetření bylo zjištěno, že oslovení respondenti hodnotili ukončení těžby uhlí v obou regionech za spíše pozitivní. Více jak polovina respondentů je spokojena se svojí životní úrovní, což značí, že image obou regionů ve své atraktivnosti začíná pomalými kroky stoupat vzhůru.

Při terénním šetření se nejvíce diskutovalo nad otázkou bydlení, stěhování a ztráta zaměstnání. Ve své podstatě považují dotazníkové šetření za velmi zdařilé. Přímý kontakt s respondenty ukázal, že obyvatelé mají zájem sdílet informace o tom, co se v jejich městě, potažmo okrese děje. Stejně tak mají zájem se jakoukoliv měrou podílet na zlepšování kvality života v daných okresech.

Je velmi zajímavé, že více jak 75 % respondentů se shodně vyjádřilo k doplňující ústní otázce, „Co by ve svém městě chtěli změnit či zlepšit?“. Odpověď zněla: „*Aktivní řešení sociálně slabých lokalit, bezpečnost a bytová otázka*“.

6. Závěr a diskuse

Transformace významně antropogenně zatíženého území je velmi obtížná. Jezera Most a Milada jsou jako vodní díla originální a do jisté míry pomáhají vylepšovat ne příliš dobrou image strukturálně postiženého regionu. Jejich přínos je zdůrazňován právě v kontextu zlepšování cestovního ruchu a s ním spojeného image regionu. Jezera Most a Milada jsou v samém počátku své existence a již nyní je např. jezero Most vyhledávaným fenoménem.

Územní celky obou okresů mají ve svých územních plánech zakomponovány úkoly spojené s lepším propojením dopravní a technické infrastruktury, zaměření na více aktivit pro obyvatele (dětská hřiště, naučné stezky, kulturní a sportovní akce, hudební festivaly).

Samotné Statutární město Most zpracovává územní studii, ve které se počítá i s výstavbou pro bydlení. Je však nutné nejdříve zpevnit podloží po obou svazích jezera, aby nedocházelo k jeho nestabilitě. Obě revitalizované oblasti v sobě skrývají velký potenciál k všestrannému využití, a to nejen jako místo pro rekreaci, oddech, turistiku, sport a ostatní zájmové činnosti nejen pro obyvatele daných územních celků.

Procesy revitalizace jsou obyvateli hodnoceny kladně, mají dopad na jejich uvažování o regionu jako takovém. Výzkum, který byl veden formou dotazníkového šetření měl za cíl zanalyzovat dopad útlumu těžby uhlí v územních celcích na jeho obyvatele. Z výsledku šetření vyplynulo, že větší část oslovených respondentů je se současnou situací spojenou s útlumem těžby uhlí spokojeno. Jednou z otázek bylo také trávení volného času na revitalizovaných plochách. Z odpovědí vyplývá, že větší spokojenost projevíli respondenti s plochou jezera Most, a to z důvodu vyšší nabídky volnočasových aktivit a větší propagace daného prostoru.

Spolu s revitalizací a rozvojem vodních ploch na bývalých těžebních plochách, které mají obě rekreační orientaci, se regionům může za jejich pomoci zvýšit prestiž. Za pomoci jednotlivých nástrojů (finanční, územní plánování apod.) je pak možné v regionu vytěžit jeho potenciál na mnohem větší míru, než tomu je dosud, což platí pro obě revitalizované plochy.

Novým impulsem by pro majitele jednotlivých vodních ploch mohly být nově zpřístupněné dotační tituly, které míří právě do těžbou postižených regionů.

Plánovaný rozvoj, finanční nástroje a další průzkumy ohledně rozvoje, zlepšování kvality života obyvatel nebo transformace trhu práce jsou další zajímavá témata pro další výzkumy v uhelných regionech s vysokým potenciálem.

Funding: Tento projekt byl podpořen z výzkumného projektu SGS J. E. Purkyně Univeristy in Ústí nad Labem číslo UJEP-SGS-2021-45-002-2 a z projektu Forpolis pod záštitou FSE UJEP v Ústí nad Labem.

Bibliografie

- evropavdatech.cz. evropavdatech.cz. Evropavdatech 2019.
<https://www.evropavdatech.cz/clanek/38-evropa-na-uhli/#article-content>.
- Andy Haines P, editor. European Green Deal: a major opportunity for health improvement 2020;395:67-74. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30109-4](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30109-4).
- Balounová M. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Parlamentní Institut 2015.
<https://www.psp.cz>.
- Budín J, Budín J, editor. oenergetice.cz. OENERGETICE.cz 2015.
<https://oenergetice.cz/elektrina/deset-nejvetsich-uhelných-dolu-na-svete>.
- Claire B. An organisational fields analysis of the governance of coal: insights into the prospects for the sustainability of 'new coal'. Ph.D. thesis University of Leeds 2018.
- ČSÚ. ČSÚ. Český statistický úřad 2021. <https://www.czso.cz/csu/xu/kraj-okresy>.
- Drobniak A. DEVELOPMENT IN REGIONS LAGGING BEHIND –THE CASE OF COAL AND POST-COAL REGIONS. REGIONAL JOURNAL 2020;20-37. <https://doi.org/DOI:10.15611/br.2020.1.02>.
- EU e. Europa.eu. ec.europa.eu 2021. <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/green-deal/>.
- Garnry P, editor. Peak.cz. Peak.cz 2021. <https://www.peak.cz/dekarbonizace-je-posledni-sanci-evropy-na-cestu-k-prosperite/29491/>.
- Kastner Q. Osídlování českého pohraničí od května 1945. Praha: Sociologický ústav AV ČR; 1996.
- Kořan J. K počátkům uhelného hornictví. Rozpravy Národního technického muzea v Praze sv. 58, Studie z dějin hornictví, Praha: NTM Praha; 1973, pp. 46-62.
- Majer J. Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri; 2004.
- Vracíme krajině život. Vracíme krajině život. vol. 1. Ostrava: OKD, a.s.; 2010.
- Nová tvář společné krajiny. Nová tvář společné krajiny. vol. 1. PKÚ s.p., středisko Kohinoor; 2019.
- Sternberk K. Nástin dějin českého hornictví. Monatex, a.s.; 2003. <https://doi.org/ISBN:80-7225-093-0>.
- T. Gremlica V. Industriální krajina a její přirozená obnova. Novela bohemia; 2013.
- Vráblíková J. Rekultivace území po těžbě uhlí na příkladu severních Čech 2010;1:24-29.
- Vráblíková J, Vráblík P. Těžba uhlí - významná dispartita krušnohoří 2009:58-65.
<https://doi.org/SSN1802-212X>.

Příloha č. I – Dotazník

- 1. Znáte někoho, komu konec těžby uhlí pomohl najít novou práci?**
 - a. Ano
 - b. Ne
 - c. Nevím
- 2. Jak ovlivnil konec těžby Vaši životní úroveň (Přišel někdo z Vaší rodiny nebo Vy o práci?)**
 - a. Ano, já osobně
 - b. Ano, člen rodiny
 - c. Ne
- 3. Trávíte na zrekultivovaných plochách po těžbě svůj volný čas?**
 - a. Ano, 1x měsíčně

- b. Ano, 1x týdně
- c. Ano, 2-3 týdně
- d. Ano, více než 4 dny v týdnu
- e. Ne, netrávím

4. Vnímáte konec těžby spíše pozitivně nebo negativně?

- a. Pozitivně
- b. Spíše pozitivně
- c. Spíše negativně
- d. Negativně
- e. Nevnímám to

5. Je pro Vás místo Vašeho bydliště po ukončení těžby více atraktivní?

- a. Ano, rozhodně
- b. Ne, nijak rozdílně to nevnímám
- c. Ne, je to horší nyní než během těžby

6. Uvažujete o tom, že se v blízké době kvůli postavení regionu odstěhujete?

- a. Ano, již je rozhodnuto, v blízké době se budeme stěhovat
- b. Ano, mám v plánu během několika příštích let
- c. Ne, nemám to v plánu.

7. Ve kterém z okresů máte trvalé bydliště?

- a. okres Most
- b. okres Ústí nad Labem
- c. v jiném okrese

8. Kde pracujete?

- a. V okrese bydliště
- b. V Ústeckém kraji
- c. V jiném kraji
- d. V zahraničí

9. Jaké je Vaše pohlaví?

- a. Muž
- b. Žena
- c. ostatní

10. Do jaké věkové kategorie se řadíte?

- a. 15-18 let
- b. 19-30 let
- c. 31–49 let
- d. 50–65 let
- e. 66 a více let

Zde máte možnost se blíže vyjádřit ke všem otázkám: